

Goněk, Vladimír

Ke sjednocovacímu procesu sovětských republik a vzniku SSSR

In: *Otázky dějin střední a východní Evropy. II.* Hejl, František (editor); Kolečka, Josef (editor). Vyd. 1. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1975, pp. 223-246

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121267>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VLADIMÍR GONĚC

KE SJEDNOCOVACÍMU PROCESU SOVĚTSKÝCH REPUBLIK A VZNIKU SSSR

V tomto příspěvku bych chtěl poukázat na některé problémy pojetí vývojové linie, vedoucí k ustavení SSSR jako svazového státu.

Pro Středoevropana, utvrzovaného od základní školy v názoru, že rozpad Rakousko-Uherska a vytvoření samostatných národních států v této oblasti bylo událostí nepochybně pozitivní, je vytvoření SSSR jevem zvláštním. Vystává otázka, proč se také druhý žalář národů, carské Rusko, nerozpadl na řadu národních států a zároveň proč ty národy, které si přece jen vytvořily vlastní stát ve formě nezávislé sovětské republiky, ustavují spolu s RSFSR na přelomu roku 1922/1923 jeden státní celek, „jednotný svazový stát“,¹ SSSR.^{1a}

K oné zvláštnosti přispívá interpretace tohoto jevu v syntézách dějin SSSR nám běžně dostupných² a také v řadě monografií i drobných studií, kde se setkáváme s abstraktním schématem vývoje od nezávislých sovětských republik k vojenskému svazku v roce 1919, dále k hospodářskému svazku v roce 1920, k diplomatickému svazku na počátku roku 1922, až k vytvoření SSSR v prosinci 1922.³

Tato schematická triáda svazků jako period vývoje od nezávislých sovětských republik ke sjednocení v SSSR vzniká, když se na otázku vytvoření SSSR nazírá jednostranně jen z hlediska centrálních orgánů

¹ Istorija sovětskoj konstituciji v dokumentach 1917—1956, Moskva, 1957, str. 394.

^{1a} Ve vědomí sovětských občanů ovšem tato nepochopitelnost nevystává (pro ně může vyžadovat zvláštní zdůvodnění zase otázka rozpadu Rakouska-Uherska). Zmíněný fakt a zároveň živé ozvěny nedávného dořešení otázky formy svazku Čechů a Slováků v našem vědomí tak právě u nás vyvolávají požadavek hlubšího osvětlení sjednocovacího procesu sovětských republik a vzniku SSSR.

² Včetně v právě vydávaných dvanáctisvazkových Dějinách SSSR: Istorija SSSR s dřevnějších vremen do našich dněj, t. VII, VIII, Moskva, Nauka 1967.

³ Typickým příkladem značně schematického pojetí této otázky z poslední doby je studie: D. I. Myško, Učasť Radjans'koji Ukrajinny v utvorenni SRSR, Ukrajin's'kyj istoryčnyj žurnal, 1972, č. 11, str. 15—25.

RSFSR, když se používají téměř výlučně dokumenty ústřední povahy; potom se některým dokumentům přikládá mnohem větší význam, než skutečně měly, abstrahují se od historické skutečnosti.

Při takovém přístupu můžeme dojít až k názoru, že ústředí, vedeno objektivními okolnostmi, vypracovalo příslušnou direktivu, poslalo ji dolů a určitý stupeň sjednocení se pak podle této direktivy uskutečnil. Je sice pravda, že podepsání určitého dokumentu, který znamenal vytvoření určité formy svazku mezi sovětskými republikami, předcházelo vydání příslušné direktivy ústředním výborem RKS(b) a projednávání dané otázky po stranické linii, ovšem značně nedostatečně se už sleduje vývoj sjednocovacího procesu „zdola“, který tomu nejednou předcházela a s nímž vydání oné direktivy ÚV bylo v souladu, leckdy též objektivně podmíněno.

Ostatním nezávislým sovětským republikám, Ukrajině, Bělorusku, republikám Zakavkazska, se leckdy přisuzuje ve sjednocovacím procesu značně pasivní role; většinou se mluví jen ve zcela obecných pojmech o zájmu těchto republik na sjednocení, o prospěchu, který z něho měly apod. Vážným nedostatkem tohoto pojetí ostatních nezávislých sovětských republik (tj. mimo RSFSR) jako víceméně pasivních ve sjednocovacím procesu je mimo jiné i to, že toto pojetí ve svých konečných důsledcích může značně nahrávat oněm kruhům západních historiků, kteří píší v tom duchu, jako by ostatní sovětské republiky byly ke sjednocení přinuceny apod.

U příležitosti 50. výročí vzniku SSSR byla u nás vedle drobnějších prací vydána dvě rozsáhlejší díla týkající se vzniku SSSR.⁴

Práce Josefa Hříbka je širšího rozsahu problémově i chronologicky, přičemž sjednocovacímu procesu je věnována značná část, ve skutečnosti ovšem zdánlivě. Celkové pojetí práce předurčuje, že byl sjednocovací proces pojat z hlediska centrálních orgánů RSFSR, jeho výklad je založen na vybraných dokumentech ÚV RKS(b), stranických sjezdů, Rady lidových komisařů RSFSR a Celoruského ústředního výkonného výboru. Otázku vztahu republik vznikajících „na okrajích“ k RSFSR v období od konce roku 1917 do léta 1918 autor nerozebírá, omezuje se v podstatě na konstatování, že výstavba svazového státu v té době prakticky dospěla pouze k ustavení autonomií v rámci RSFSR.⁵ Vývoj od konce roku 1918 do roku 1922 je zachycen v oné výše zmíněné triádě a dovršení sjednocovacího procesu je kladeno k I. sjezdu sovětů SSSR, aniž by byl prováděn rozbor vývoje mezi jednotlivými stupni, kromě vývoje programů. Autor sice připouští, že se hospodářská spolupráce sovětských republik uskutečňovala fakticky od vzniku sovětských republik, ovšem tuto spolupráci ilustruje jen jako vzájemnou pomoc na základě válečného komunismu, neprovádí konkrétní rozbor forem hospodářských vztahů sovětských republik a jejich státoprávního rozměru.⁶ Celkově je výklad sjedno-

⁴ Josef Hříbek, Vznik společenství sovětských národů, Praha, Svoboda 1972; Samuel Cambel, Ku vzniku sovietskej federácie 1917–1922, Bratislava, SPN 1973.

Přehled sovětskéj historické produkce k danému problému viz: J. Kukuškin, Otázky vzniku Svazu sovětských socialistických republik v sovětské historické literatuře, společenské vědy v SSSR, r. 3, 1974, str. 237–244.

⁵ J. Hříbek, Vznik společenství sovětských národů... str. 271.

covacího procesu přeložen jako souhrn některých programů s načrtnutým pozadím.

Samuel Cambel napsal svou práci mimo svůj hlavní badatelský okruh. Při výkladu vychází z klasické následnosti tří stupňů, přičemž druhý stupeň, hospodářský svazek, je nazýván vojensko-ekonomickým svazkem, ovšem předesílá rozbor vývoje v roce 1918, dále podtrhuje vznik ZSFSR jako další významný mezník sjednocovacího procesu a do druhé poloviny roku 1922 klade další stupeň — vytvoření hospodářského svazku, hospodářské jednoty sovětských republik, která se však zformovala pouze fakticky, bez státoprávního zakotvení,⁷ a jejímž státoprávním důsledkem pak bylo vytvoření SSSR koncem prosince 1922. Je rozebrán i vývoj mezi jednotlivými stupni, vztahy v období občanské války a intervence jsou charakterizovány především jako vzájemná pomoc a spolupráce nezávislých republik a vytvoření jednoznačné formy federativních vztahů sovětských republik je kladeno do období vytvoření svazových smluv na přelomu roku 1920/1921, je tedy ztotožněno se zformováním tzv. vojensko-ekonomického svazku; při rozboru vývoje mezi jednotlivými stupni ovšem autor uvádí fakta, která celkový výklad sjednocovacího procesu staví blíže realitě než výklad Hříbkův, jednotlivé stupně nabývají v daném kontextu poněkud jiný význam a některá uvedená fakta ve svých důsledcích přímo nabourávají klasickou soustavu stupňů a inspiřují k zamyšlení a hlubšímu studiu.

* * *

Chtěl bych zde poukázat na některá fakta ze vztahů USSR a RSFSR jako části sjednocovacího procesu, které vnášejí do tohoto procesu nové rozměry. USSR se k tomu jeví nevhodnější jako největší z neruských sovětských republik, zároveň z nich měla (vzhledem k intervenčním tažením a okupacím sovětského území s nimi svázaným) nejdelší trvání.

Na Ukrajině začal v 90. letech 19. století prudký rozvoj těžkého průmyslu a k počátku I. světové války bylo na Ukrajině soustředěno 71 0/0 celoruské těžby uhlí, 68 0/0 výroby surového železa, 58 0/0 výroby oceli, 57 0/0 produkce válcoven, 77 0/0 výroby sody atd.⁸ Zároveň s růstem průmyslových center ve vlastním Rusku roste význam Ukrajiny pro zásobování těchto oblastí potravinami; na celkovém obchodu obilím Charkovské gubernie se vývoz obilí do průmyslových oblastí Ruska podílel v letech 1903—1905 průměrně 40 0/0, v letech 1906—1908 už 58 0/0.⁹ Na počátku války Ukrajina zajišťovala 80 0/0 celoruské výroby cukru.¹⁰ Na druhé straně Ukrajíně chyběl textilní průmysl a textil se dovážel z Centrálního Ruska, velmi slabě byl rozvinut strojírenský průmysl apod. Z Ukrajiny se vyváželo do jiných oblastí Ruska uhlí, kovy, obilí, cukr, sůl, maso, z Centrálního Ruska se dovážely textilní výrobky, z Petrohradu stroje, z Baku

⁶ J. Hříbek, Vznik společenství sovětských národů... str. 282, 287.

⁷ S. Cambel, Ku vzniku sovietskej federácie... str. 98.

⁸ Velikaja Oktjabskaja socialističeskaja revolucija na Ukrajině. Sbornik dokumentov i materialov v trech tomach, t. I, Kijev 1957, str. VII.

⁹ M. Javors'kyj: Ukrajina v epochu kapitalizmu, t. III, V superekach imperijalizmu, Charkiv 1925, str. 102.

¹⁰ Velikaja Oktjabskaja socialističeskaja revolucija na Ukrajině, Sbornik..., t. I, str. VII.

a Grozného nafta a benzín, z Běloruska dřevo atp.¹¹ Ukrajina tak byla už od počátku století velmi úzce zapojena do celostátního trhu a celostátní dělby práce a tato hospodářská jednota se stala základnou pro pozdější sjednocení Sovětské Ukrajiny se Sovětským Ruskem.

Co se týče programů ukrajinských stran z období před válkou, chtěl bych jen zdůraznit, že tyto strany nepožadovaly vytvoření samostatného ukrajinského státu, nýbrž že svůj požadavek sebeurčení Ukrajiny formulovaly jako požadavek autonomie Ukrajiny v rámci Ruské republiky.

Státní svazek mezi Sovětským Ruskem a Sovětskou Ukrajinou za prvního období sovětské moci na Ukrajině, tj. v prosinci 1917 až dubnu 1918, nedostal ještě pevnou právní formu a v dobových dokumentech se pro tento vztah jednou objevuje pojem autonomie, jindy pojem federace. Obecně platí, že v tomto období nebyl obsah pojmů autonomie a federace ve výstavbě sovětského státu dostatečně ujasněn. Vztahy národů bývalého carského Ruska neměly v této době ještě vyhraněnou formu; v literatuře bývá toto období charakterizováno jako období osvobození národů,¹² kdy se teprve hledaly vhodné formy, jindy bývá tento stav zdůvodňován zvláštností situace za občanské války a intervence, kdy nebyl čas na nic jiného než na obranu,¹³ což už ovšem není tak přesvědčivé, tím spíše, že při formování sovětské federace se v první polovině roku 1918 dokonce diskutovalo, kdo vlastně má být subjektem federace – vedle tendence rozpracované Leninem a Stalinem, která se nakonec uplatnila,^{13a} měla značnou váhu tendence, prosazovaná v několika variantách levými komunisty, levými esery a trockisty, propagující geografický federalismus, na jehož principech vznikla na přechodnou dobu Severokavkazská republika, Doněcko-krivorozská republika a řada dalších, byla snaha sjednotit ve zvláštní republiku čtrnáct gubernií kolem Moskvy; prof. M. A. Rejsner přišel dokonce s návrhem, aby subjekty federace byly tvořeny nikoli státy, ale „sociálně-hospodářskými organizacemi“, tj. odborovými svazy.¹⁴

Nejčastěji se v dobových dokumentech v roce 1917 a v první polovině r. 1918 pojmy autonomie a federace objevují společně, označují dvě stránky téže věci – vztah jednotek k celku bývá nazýván autonomií, vztah celku k jednotkám a vztah jednotek mezi sebou bývá nazýván federací. Zároveň se v této době stávalo zřejmým, i když zatím jen v rovině praxe, že jediná forma budování národních sovětských republik nemůže stačit vzhledem k pronikavým hospodářským a kulturním odlišnostem jednotlivých národů, což se projevilo v různých formách vztahů vznikajících sovětských republik vůči centru.

¹¹ M. Javors'kyj, Ukrajina v epochu kapitalizmu, t. III, str. 121; Istorija Ukrajinsoj SSR, t. I, Kijev 1969, str. 623.

¹² Např. D. L. Zlatopolskij, SSSR – federativní stát, Praha, Orbis 1973, str. 92.

¹³ Např. B. M. Babij, Sojuz RSR i roľ Ukrajiny v joho utvorenni, Kyjiv, Naukova dumka 1972, str. 52.

^{13a} Myslí se tím v obecných rysech tendence vytvořit federaci na národnostním základě tj. učinit subjekty federace státní jednotky vytvořené jednotlivými národy (těmi, které byly objektivně na takové politické, sociální a ekonomické úrovni, že svůj národní stát mohly vytvořit). Sama tato tendence samozřejmě nebyla jednotná, názory Leninovy a Stalinovy nebyly vždy shodné; kromě nich se na rozpracování této tendence významně podíleli i další přední sovětsští státníci a státní pracovníci.

¹⁴ D. L. Zlatopolskij, SSSR – federativní stát... str. 52, 53.

V tomto období však můžeme začlenění Ukrajinské lidové republiky do Ruské sovětské republiky považovat za formu autonomie, tak jak ji chápeme dnes. Lidový sekretariát (tj. vláda Sovětské Ukrajiny v tomto období) vyslal do Moskvy jako svého představitele V. Zatonského, který byl včleněn do Rady lidových komisařů s funkcí komisaře pro ukrajinské záležitosti s právem poradního hlasu a ve věcech týkajících se Ukrajiny s právem rozhodujícího hlasu.¹⁵ Rada lidových komisařů jmenovala S. Ordžonikidze prozatímním mimořádným komisařem pro Ukrajinu s úkolem sjednotit činnost sovětských orgánů obou republik, především v oblasti vojenství, zásobování a financí.¹⁶ Sověty Ukrajiny se účastnily III. celoruského sjezdu sovětů, který prohlásil Ruskou sovětskou republiku za federaci, i formování nového Celoruského ústředního výkonného výboru.

Už rezoluce Celoukrajinské rolnické konference z 22. ledna 1918 mluví o Ukrajině jako o členu Všeruské federace sovětských republik.¹⁷ Pojem „Rossijskaja federacija“ se v tomto období chápal šíře než RSFSR, jak se ve své konečné podobě ustálila později. III. celoruský sjezd sovětů se na Ukrajině chápal jako nejvyšší orgán nejen Velkoruska, ale celé „Rossijské“ federativní republiky.¹⁸

Po vítězství sovětské moci byly na Ukrajině zavedeny dekrety Ruské sovětské republiky o půdě, o dělnické kontrole, o znárodnění bank, o boji se sabotáží kapitalistů a další.¹⁹ Celoukrajinský ústřední výkonný výbor se usnesl, že dekrety a usnesení Celoruského ÚVV a Rady lidových komisařů, mající obecný význam pro celou „federaci“, nabývají platnosti na území Ukrajiny automaticky v momentě publikování ve Věstníku Ukrajinské lidové republiky.²⁰ V otázkách zásobování byl Lidový sekretariát podřízen Oblastnímu zásobovacímu výboru jihu Ruska, v rámci „federace“ bylo centralizováno řízení železniční dopravy a pošt a telegrafů, Jižní oblastní sověť národního hospodářství byl ve své činnosti podřízen Nejvyššímu sovětu národního hospodářství (celoruskému). Sovětská vláda Ukrajiny prováděla jednotnou finanční politiku s RSFSR, obnovila jednotný peněžní systém, finance obou republik byly sjednoceny pod řízením Rady lidových komisařů RSFSR, za období od prosince 1917 do dubna 1918 poslala Státní banka RSFSR na Ukrajinu celkem 1 517 428 000 rublů.²¹ Pod řízením Rady lidových komisařů RSFSR byla sjednocena také armáda, pro ukrajinský front přicházely velké dodávky materiálu z centra – v březnu až dubnu 1918 bylo dodáno na Ukrajinu 165 000 pušek,

¹⁵ Kommunističeskaja partija – vdochovitěl i organizator ob'jedinitel'nogo dviženija ukrajinskogo naroda za obrazovanije SSSR. Sbornik dokumentov i materialov, Kijev 1962, dok. č. 33, 35.

¹⁶ Istorija deržavy i prava Ukrajin'skoji RSR, t. I, 1917–1937, rr., Kyjiv 1967, str. 129; přesný titul S. Ordžonikidze zněl „mimořádný komisař pro jih Ruska“, Babij, Sojuz RSR i roľ Ukrajiny... str. 56.

¹⁷ M. Kuličenko, V. Malančuk, V. I. Lenin i rozv'jazannja nacional'nogo pytannja na Ukrajinі, Kyjiv 1971, str. 69.

¹⁸ Viz např. názor Zatonského – Kuličenko, Malančuk, V. I. Lenin i rozv'jazannja... str. 69.

¹⁹ D. A. Čugajev, Kommunističeskaja partija – organizator SSSR, Moskva. Mysl 1972, str. 178.

²⁰ Istorija deržavy i prava Ukrajin'skoji RSR, t. I, str. 159.

²¹ M. I. Kuličenko, Komunistyčna partija Ukrajiny v borotbi za utvorennja SRSR, Kyjiv 1962, str. 32.

1840 kulometů, 36 děl, 17 miliónů nábojů, 23 tisíc ručních granátů, finanční částky pro potřeby armády...²² Nejvyšší sovět národního hospodářství prováděl nacionalizaci ukrajinského průmyslu...²³

V oblasti hospodářské došlo v tomto období k obnově vztahů, vyplývajících z dělby práce, vzniklé mezi jednotlivými oblastmi Ruska ještě před válkou. Významnou byla i vojenská pomoc, poskytnutá Sovětské Ukrajině při bojích s Centrální Radou. Už v tomto období tedy vyvstala potřeba úzké spolupráce, která se odrazila v ustavení výše uvedené formy státního svazku obou republik.

Ovšem vzhledem k podmínkám Brestského míru bylo nutno formálně zrušit státní svazek mezi oběma republikami a II. sjezd sovětů Ukrajiny v rezoluci „O státním zřízení“ vyhlásil samostatnost Ukrajiny. Rezoluce ovšem podtrhuje formálnost rozvázání státního svazku obou republik a vyjadřuje přesvědčení, že tento svazek bude v nejbližší době obnoven,²⁴ což opět zdůraznil na závěr sjezdu předseda Lidového sekretariátu Skrypnik. Ve skutečnosti nebyla úzká spolupráce přerušena až do okupace Ukrajiny Centrálními mocnostmi.

* * *

Na přelomu roku 1918/1919 se na Ukrajině obnovuje sovětská moc, přitom je Ukrajina nadále nezávislou sovětskou republikou, zároveň v prosinci 1918 vznikají nezávislé sovětské republiky Estonsko, Lotyšsko, Litva a Bělorusko. Ovšem během jara 1919 se vztahy mezi USSR a RSFSR vyvinuly tak, že formální státoprávní vztah mezi nimi se rozcházel se skutečností. Už v lednu 1919 vydala vláda Sovětské Ukrajiny dva významné dokumenty – Deklaraci Prozatímní dělnicko-rolnické vlády Ukrajiny a Výzvu Prozatímní dělnicko-rolnické vlády Ukrajiny ke všem národům a vládám; v Deklaraci se vyhláší nutnost sjednocení Sovětské Ukrajiny se Sovětským Ruskem na principu socialistické federace, přičemž se nutnost sjednocení spatřuje v těsných historických, hospodářských a kulturních svazcích pracujících obou republik,²⁵ ve Výzvě se vláda Sovětské Ukrajiny obrací mj. k ostatním sovětským republikám s návrhem uzavřít těsný obranný svazek proti pokusům interventů svrhnout sovětskou moc.²⁶ Ale oba dokumenty zatím zapadly, zůstaly bez ohlasu v tom smyslu, že se zatím nezačalo jednat o státoprávním zformování takového svazku; obdobně však můžeme číst v deklaraci I. běloruského sjezdu sovětů (z 3. února 1919) „O ustavení těsného federativního svazku mezi Sovětským Běloruskem a RSFSR“, že dělníci a rolníci Běloruska si jsou vědomi, že bez těsného svazku s dělníky a rolníky všech sovětských zemí nebude možno dokončit socialistické proměny... Sovětské Bělorusko uznává nutnost ustavení těsných hospodářských a politických svazků s RSFSR, ... pouze svobodný a dobrovolný svazek pracujících všech nyní nezávislých sovětských republik zabezpečí vítězství dělníků a rolníků v je-

²² B. M. Babij: Sojuz RSR i roľ Ukrajiny... str. 56.

²³ Istorija deržavy i prava Ukrajin'skoji RSR, t. I, str. 129.

²⁴ S'jezdy sovětov v dokumentach, 1917–1936 gg., t. II, S'jezdy sovětov sovetskich socialističeskich respublik 1917–1922 gg., Moskva 1960, str. 26.

²⁵ Kommunističeskaja partija – vdochnovitěľ i organizator... dok. č. 71.

²⁶ Tamtéž, dok. č. 72.

jich boji s kapitalistickým světem. Sjezd vyzývá bratrské nezávislé sovětské republiky přistoupit k jednání o ustavení federativních svazků mezi sebou.²⁷

Od začátku roku 1919 se však rozvíjí úzká hospodářská spolupráce mezi USSR a RSFSR; RSFSR poskytuje Ukrajině významnou finanční pomoc — jen za první čtyři měsíce roku 1919 bylo na Ukrajinu posláno přes 1,5 miliardy rublů především pro obnovu ukrajinského průmyslu a v následujících měsících přichází další pomoc, jen v květnu 1919 bylo na obnovu ukrajinských železnic posláno 820 miliónů rublů.²⁸

7. března 1919 se vláda USSR usnesla sjednotit bankovníctví sovětské Ukrajiny s bankovníctvím RSFSR pod řízením Státní banky RSFSR a dále na návrh Nejvyššího sovětu národního hospodářství sjednotit Celoukrajinský sovět národního hospodářství s Nejvyšším sovětem národního hospodářství (RSFSR), jehož direktivami se měl pro příště Ukrajinský sovět národního hospodářství řídit.²⁹

V březnu 1919 podepsal Sovět národního hospodářství Ukrajiny s Nejvyšším sovětem národního hospodářství smlouvu o jednotě hospodářské politiky. Podle této smlouvy se sjednocovaly zboží fondy obou republik a rozdělování prováděla podle jednotných norem komise pro spotřebu při Nejvyšším sovětu národního hospodářství doplněná o představitele USSR; obě republiky měly vypracovávat společný plán výroby, výbor pro ceny při Nejvyšším sovětu národního hospodářství doplněný o představitele USSR měl stanovit jednotné ceny surovin pro obě republiky, monopoly zavedené v RSFSR měly být zavedeny i na Ukrajině a poslední bod smlouvy stanovil, že se průmysl Ukrajiny financuje Nejvyšším sovětem národního hospodářství skrze Sovět národního hospodářství USSR a že po dohodě obou sovětů je možno financovat určitá průmyslová odvětví bezprostředně Nejvyšším sovětem národního hospodářství.³⁰ Jak je vidět, měla tato smlouva i státoprávní dosah, nejvyšší hospodářský orgán RSFSR dostal charakter jakéhosi federálního orgánu, i když po čistě formální stránce měly vztahy mezi oběma republikami zatím charakter mezinárodněprávní. V dubnu se pak stala vláda USSR iniciátorem faktického sjednocení uhelného, metalurgického, strojírenského a cukrovarnického průmyslu obou republik.³¹ Toto sjednocení se ovšem připravovalo už od počátku ledna, kdy byla na Ukrajinu Nejvyšším sovětem národního hospodářství vyslána komise pro napomáhání vládě USSR při organizaci hospodářského života a pro řízení činnosti Nejvyššího sovětu národního hospodářství na Ukrajině.³²

Od počátku roku 1919 si lidové komisariáty obou sovětských republik navzájem vyměňovaly představitele k přebírání zkušeností, k předávání zákonodárných materiálů aj. a od jara se vytváří instituce stálých zástupců orgánů RSFSR při státních orgánech USSR — tito zástupci se stá-

²⁷ Istorija sovschoj konstituciji v dokumentach... str. 186.

²⁸ M. I. Kuličenko, Komunistyčna partija Ukrajiny v borotbi... str. 69, 70.

²⁹ Sovetskoje sodružestvo narodov. Sbornik dokumentov 1917–1922, Moskva, Politizdat 1972, str. 66.

³⁰ Graždanskaja vojna na Ukrajině. Sbornik dokumentov i materialov v trech tomach, čtyřech knigach, Kijev 1967, t. I/2, dok. č. 195.

³¹ M. I. Kuličenko: Komunistyčna partija Ukrajiny v borotbi... str. 80.

³² Sovetskoje sodružestvo narodov... str. 50, 57.

vají členy kolegií jednotlivých komisariátů nebo i náměstký jednotlivých lidových komisariátů USSR.³³ Spojení tohoto druhu realizoval i takový rezort, jako byl lidový komisariát osvěty; Lidový komisariát osvěty RSFSR se také přímo účastnil financování osvěty na Ukrajině — např. pro potřeby ukrajinské kinematografie asignoval počátkem dubna 1919 tři milióny rublů.³⁴

Koncem února byla podepsána dohoda o sjednocení odborů Ukrajiny a Ruska formou výměny zástupců ve vedení odborů. Některé ukrajinské odborové svazy pak během března a dubna likvidovaly a připojily se k příslušným celoruským odborovým svazům a I. celoukrajinský sjezd odborů na přelomu dubna a května 1919 provedl definitivní sjednocení.³⁵

Je příznačné, že se tento sjezd označuje za sjezd odborů jihu Ruska. Ve své rezoluci „O jednotě s ruskými odbory“ ze 17. dubna se sjezd usnesl přičlenit k principům výstavby ustaveným pro odborové hnutí Ruska, odmítl vytvoření ukrajinského odborového centra, byť i podřízeného Celoruské ústřední radě odborů (označil to za vnášení maloburžoazních názorů do hospodářské organizace proletariátu). Sjezd odsoudil snahy o vytvoření bariér mezi jednotlivými částmi jednotného ruského proletariátu a pověřil všechny funkcionáře bojovat proti idejím federalismu v odborech; dočasně povolil vytvářet „na jihu Ruska“ zastupitelstva Celoruské ústřední rady odborů pro řízení činnosti svazů na tomto území do doby než se upevní místní odborové orgány a než se konstituují celoruská výrobní sjednocení. Sjezd navrhl celoruským odborovým svazům, aby zorganizovaly zvláštní instruktorské byro pro plánovitě a co nejrychlejší vtažení odborových svazů jihu Ruska do celoruské odborové organizace. Vzhledem k tomu, že „jih Ruska“ nebyl po okupaci zastoupen na II. celoruském sjezdu odborů, vyslal sjezd tři zástupce do předsednictva Celoruské ústřední rady odborů.³⁶

Je tedy zřejmé, že se mezi USSR a RSFSR ustavily na jaře 1919 velmi těsné svazky, aniž by ovšem byly posvěceny nějakou státoprávní formou. Přitom je ovšem nutno svazek obou republik označit za jakýsi druh federace.

Je ještě třeba vyzvednout, že Ústava USSR, přijatá III. celoukrajinským sjezdem sovětů v březnu 1919, obsahuje odstavec, v němž USSR vyhláší svou plnou solidaritu s ostatními sovětskými republikami a své rozhodnutí vytvořit s nimi nejtěsnější politický svazek pro společný boj za vítězství revoluce a pro společné budování komunismu.³⁷ Ústavní zakotvení snah USSR po vytvoření federace sovětských republik tak výrazně dokumentuje, jaký význam byl na Ukrajině kladen sjednocení a, i když šlo o jednostranný právní akt, je třeba mu přikládat v dějinách sjednocovacího procesu velký význam, tím spíše, že šlo o státoprávní akt takového druhu jako je ústava.

Ústřední výbor RKS(b) až v dubnu a květnu 1919 už pod přímým tlakem intervence Dohody projednával otázku vytvoření vojenského svazku

³³ M. I. Kuličenko, Komunistyčna partija Ukrajiny v borofbi... str. 93, 94.

³⁴ Sovetskoje sodružestvo narodov... str. 76, 79.

³⁵ M. I. Kuličenko, Komunistyčna partija Ukrajiny v borofbi... str. 93.

³⁶ Sovetskoje sodružestvo narodov... str. 79—81.

³⁷ Istorija sovětskoj konstitucii v dokumentach... str. 193.

sovětských republik a 18. května se pak Ústřední výkonný výbor Ukrajiny obrací k ostatním sovětským republikám s oficiálním návrhem sjednocení.³⁸ 1. června Celoruský ústřední výkonný výbor za přítomnosti delegátů Ukrajiny a ostatních sovětských republik přijal dekret o sjednocení organizace armády a vojenského velení, sjednocení sovětů národního hospodářství, správy železnic, komisariátů financí a práce sovětských republik.³⁹ Po přijetí dekretu ústředními výkonnými výbory ostatních sovětských republik nabyl tento akt charakteru svazové smlouvy.

Tato svazová smlouva je běžně označována za uzavření vojenského (popř. vojensko-politického) svazku sovětských republik. Ovšem z výše uvedených fakt plyne, že mezi USSR a RSFSR byl ještě před uzavřením této svazové smlouvy vytvořen těsný hospodářský svazek, mající i státoprávní dosah. Svazová smlouva nestanovila konkrétní formu sjednocení uvedených lidových komisariátů a tak došlo ke sjednocení komisariátů ve formě vzájemné výměny zplnomocněnců,⁴⁰ což ve vztahu USSR a RSFSR nebylo nic nového.

Co se týče otázek vojenství, existovala sice dosud samostatná Rudá armáda USSR, ovšem tato armáda byla budována už od léta 1918 za významné pomoci RSFSR a také ještě v roce 1918 byla do ní začleněna řada oddílů Rudé armády RSFSR. Ukrajinská Rudá armáda byla budována podle vzoru armády RSFSR a 7. ledna 1919 nabyly na území Ukrajiny platnosti všechny dosud vydané zákony RSFSR týkající se budování armády.⁴¹ 11. února 1919 vydal komisař vojenství USSR příkaz, podle něhož vojenské zákony, příkazy a směrnice Revoluční vojenské rady a lidového komisaře vojenství RSFSR nabývaly automaticky platnosti na území Ukrajiny, pokud nebyly speciálně změněny, zrušeny nebo opraveny zvláštními akty lidového komisaře vojenství USSR.⁴² Velitel Ukrajinského frontu Antonov-Ovsejenko byl v operativních otázkách bezprostředně podřízen Vrchnímu veliteli ozbrojených sil RSFSR, financování Ukrajinského frontu a veškeré jeho finanční orgány byly řízeny komisariátem financí RSFSR. Zásobování Rudé armády USSR bylo prováděno společně orgány obou republik.⁴³ Mezi oběma republikami probíhal v první polovině roku 1919 velký pohyb vojenských sil i materiálu; za období od konce února do počátku května 1919 bylo posláno ze Sovětského Ruska do armády USSR asi 40 tisíc lidí (v polovině března měla Rudá armáda USSR celkem 88 tisíc vojáků), při mobilizaci pro Východní front odchází zase řada občanů USSR do Rudé armády RSFSR bojovat proti Kolčakovi, podobně probíhala i výměna vojenských odborníků i válečného materiálu.⁴⁴

I když tedy USSR i RSFSR měly v první polovině roku 1919 formálně každá svou vlastní armádu, nabyly formy spolupráce a vzájemné pomoci obou republik v oblasti vojenství takového charakteru, že už nelze mluvit

³⁸ Kommunističeskaja partija — vdochnovitěl i organizator... dok. č. 105.

³⁹ Tamtéž, dok. č. 110.

⁴⁰ M. I. Kuličenko, Komunistyčna partija Ukrajiny v borotbi... str. 98.

⁴¹ Tamtéž, str. 50.

⁴² V. M. Kuricyn, Gosudarstvennoje sotrudničestvo meždu Ukrajinskoj SSR i RSFSR v 1917—1922 gg., Moskva 1957, str. 45.

⁴³ Tamtéž, str. 44, 47.

⁴⁴ M. I. Kuličenko, Komunistyčna partija Ukrajiny v borotbi... str. 51—53.

o pouhé spolupráci, nýbrž o určitém stupni sjednocování. V kompetenci USSR na jaře 1919 ve vojenských záležitostech byla pouze mobilizace, částečně zásobování a částečně zdravotní zabezpečení, ovšem i v těchto otázkách se úzce spolupracovalo.⁴⁵

Tedy i v otázkách sjednocování vojenských záležitostí obou republik šlo o delší proces a nástup intervence Dohody koncem jara 1919 byl jen jedním z motivů k dovršení tohoto procesu a nikoliv jediným motivem, který by zakládal akt sjednocení se vším všudy. Samo sjednocení armády USSR s Rudou armádou RSFSR bylo provedeno podle usnesení Celoukrajinského ústředního výkonného výboru z 21. června 1919, kterým se likviduje samostatný Ukrajinský front a velení se sjednocuje pod Revoluční vojenskou radou RSFSR, přičemž likvidace Ukrajinského frontu není v textu usnesení zdůvodněna příslušným ustanovením svazové smlouvy, nýbrž tím, že Ukrajina je už osvobozena od Petljury a povstalců a Děnikin je společným nepřítelem obou republik.⁴⁶

Proces sjednocování vojenských sil nezávislých sovětských republik nebyl ovšem ukončen v období těsně po vydání dekretu z 1. června 1919 (do obsazení Ukrajiny Děnikinem), naopak se protáhl až do března 1921, kdy se armády sovětských republik staly organickou součástí jednotné Rudé armády a jejich velení a správa byly podřízeny nejvyšším vojenským orgánům RSFSR.

Konkrétně vypadal pak systém sjednocení tak, že (kromě zmíněné obecnější formy sjednocení komisariátů) velitel ozbrojených sil Ukrajiny byl velitelem všech vojenských jednotek Rudé armády na Ukrajině a všech vojenských správ a institucí, byli mu bezprostředně podřízeni velitelé armád a vojenských okruhů a vojska vnitřní služby na Ukrajině, dále v operativních záležitostech námořní síly Černého a Azovského moře. Byl jmenován Revoluční vojenskou radou RSFSR, přitom plnil funkci zplnomocněnce této rady na území USSR – v této funkci byl členem vlády USSR a byl potvrzován Celoukrajinským ústředním výkonným výborem. Jako vrchní velitel vojsk USSR byl bezprostředně podřízen Revoluční vojenské radě RSFSR v operativně-strategických otázkách, v otázkách řízení vojenských správ a institucí se měl řídit vojenským zákonodárstvím RSFSR, příkazy Revoluční vojenské rady RSFSR a směrnicemi Celoruského generálního štábu. Pouze formy provádění mobilizací měly být projednávány vládou USSR.⁴⁷ Vrchní velitel ozbrojených sil Ukrajiny byl zároveň zástupcem Ukrajiny v Revoluční vojenské radě RSFSR.

Vnucuje se tak otázka, jakou konkrétní úlohu vedle své deklarativní funkce dekret z 1. června 1919 splnil ve sjednocovacím procesu – nakolik to, co ještě nebylo k 1. červnu 1919 podle litery dekretu sjednoceno, bylo sjednoceno podle tohoto dekretu, nebo bylo sjednoceno v předchozím duchu na základě účelnosti a nutnosti plynoucí z obecné situace a především ze zhoršující se situace na frontě, zvláště když až 15. srpna 1919 přijal ÚV KS(b)U usnesení o sjednocení lidového komisariátu dopravy USSR s lidovým komisariátem dopravy RSFSR,⁴⁸ tedy pod bezprostřed-

⁴⁵ S. C a m b e l, Ku vzniku sovietskej federácie... str. 50.

⁴⁶ Гражданская война на Украине. Сборник документов..., t. II, dok. č. 192.

⁴⁷ Історія совєтської конституції в документах... str. 267–268.

⁴⁸ B. M. B a b i j, Союз РСР і рої України... str. 87.

ním tlakem fronty — a to šlo teprve o usnesení po stranické linii, kterému příslušné usnesení po státní linii následovalo.

* * *

Po porážce Děnikina a obnově sovětské moci na Ukrajině na přelomu roku 1919/1920 sjednocovací proces pokračuje. Vztahy sovětských republik se považují za federativní, navazuje se na stav před intervenční vlnou. Už v lednu 1920 se Celoukrajinský revoluční výbor usnesl, že do konečného zformování vzájemných vztahů USSR a RSFSR se prozatímně upravuje otázka zákonodárství, týkajícího se orgánů moci a podřízených institucí ve sféře vojenství, zásobování, práce, sovětů národního hospodářství, dopravy, pošt a telegrafů a financí. Všechny dekrety a usnesení USSR v uvedených sférách se v momentu publikování tohoto usnesení anulují, v témže momentu získávají na území USSR platnost příslušné dekrety RSFSR a podléhají okamžitému vyplnění. Příslušné komise Celoukrajinského revolučního výboru, jejichž činnost je spjata s uvedenými sférami, přehlednou příslušné dekrety RSFSR a dají potvrdit Revolučnímu výboru ty z nich, které potřebují úpravy v souvislosti s ukrajinskou situací.⁴⁹ Toto usnesení tak zavádí zákonodárství RSFSR vedle sfér uvedených v dekretu Ústředního výkonného výboru RSFSR z 1. června 1919 navíc ve sférách zásobování a pošt a telegrafů.

Sjednocené komisariáty se staly součástí vlády RSFSR a jejich zplnomocněnci pro Ukrajinu se stali členy vlády USSR.⁵⁰ Celoruský ústřední výkonný výbor byl v červnu 1920 rozšířen o 30 zástupců z Ukrajiny,⁵¹ čímž k celosvazovým orgánům moci výkonné přibyl celosvazový orgán moci zákonodárné.

V říjnu 1920 byly svazky RSFSR a USSR upřesněny usnesením Rady lidových komisařů RSFSR a USSR o Ukrajinské radě pracovní armády. Ta byla prohlášena za oblastní orgán Rady práce a obrany RSFSR, zároveň byla podřízena ústředním výkonným výborům a radám lidových komisařů USSR i RSFSR. V hranicích úkolů, kladených Ukrajinské radě pracovní armády, jí byly podřízeny všechny vrcholné ukrajinské hospodářské orgány, které zároveň vysílají do Rady své zástupce.⁵²

V listopadu 1920 postavilo plénum ÚV KS(b)U otázku upřesnění vzájemných vztahů sovětských republik, 23. listopadu se obrátilo k ÚV RKS(b) s návrhem vytvořit federativní komisi s cílem další konkretizace státních svazků RSFSR a USSR. Takováto komise byla vytvořena 7. prosince 1920⁵³ a 28. prosince byla podepsána svazová smlouva mezi USSR a RSFSR, rozšiřující počet sjednocených komisariátů o komisariát zahraničního obchodu a pošt a telegrafů. Smlouva dále potvrdila, že sjednocené komisariáty jsou součástí vlády RSFSR a podléhají kontrole Celoruského ústředního výkonného výboru a Celoruských sjezdů sovětů, do nichž Ukrajina vysílá své zástupce, a že tyto sjednocené komisariáty vysílají ke zpracování daných záležitostí na Ukrajině své zplnomocněnce, kteří

⁴⁹ Sovetskoje sodružestvo narodov... str. 118.

⁵⁰ Istorija deržavy i prava Ukrajin'skoji RSR, t. I, str. 225.

⁵¹ Istorija sovětskoj konstitucii v dokumentach... str. 234.

⁵² Sovetskoje sodružestvo narodov... str. 162.

⁵³ B. M. B a b i j, Sojuz RSR i roľ Ukrajiny... str. 100.

jsou zároveň členy vlády USSR a jsou kontrolováni Celoukrajinským ústředním výkonným výborem a sjezdy sovětu Ukrajiny.⁵⁴ Text smlouvy mimo jiné uvádí, že RSFSR a USSR mezi sebou uzavírají vojenský a hospodářský svazek,⁵⁵ což ovšem neznamená, že jednotlivé body smlouvy mají být teprve uskutečněny, nýbrž že tato smlouva (opět) pouze dává právní formu vztahům, které už byly vytvořeny.

* * *

Ovšem během roku 1921 realita zase překročila hranice smlouvy — instituce stálých zástupců nejvyšších výkonných orgánů USSR u příslušných výkonných orgánů RSFSR a naopak se vytváří i u nesjednocených komisariátů, přičemž nešlo o jednotlivé osoby, vytvářely se celé úřady — zastupitelstva.⁵⁶

Na jaře 1921 se na Ukrajině projeví tendence k vypracování federální ústavy; V. celoukrajinský sjezd sovětu pověřil Celoukrajinský ústřední výkonný výbor přistoupit ve spolupráci s Celoruským ústředním výkonným výborem k rozvoji a konkretizaci těch bodů svazové smlouvy, které se týkají vztahů mezi ústředními výkonnými výbory obou republik a bodů o vnitřním uspořádání jednotlivých sjednocených komisariátů a jejich vztahů k oběma vládám na základě smlouvou předpokládané rovnosti obou republik.⁵⁷

Během roku byly vymezeny další rysy hospodářské jednoty obou republik. V červenci vydala Rada lidových komisařů RSFSR v zájmu uskutečňování na území Ukrajiny opatření svazové hospodářské politiky Lidového komisariátu zahraničního obchodu, k vyjasnění potřeb národního hospodářství USSR v zahraničním obchodu a jejich včasnému uspokojení Dekret o zplnomocnění Lidového komisariátu zahraničního obchodu na Ukrajině. Zplnomocněnc se stával členem vlády USSR s právy lidového komisaře, jeho úřad sjednocoval všechny orgány zahraničního obchodu na Ukrajině. Zplnomocněnc se stával členem vlády USSR a správy lidového komisaře, jeho úřad sjednocoval všechny orgány zahraničního obchodu na Ukrajině. Zplnomocněnc a jeho kolegium byli jmenováni po dohodě Lidového komisariátu zahraničního obchodu RSFSR s vládou USSR a potvrzování Celoukrajinským ústředním výkonným výborem.

Úřad zplnomocněnce vypracovával a předkládal skrze Lidový komisariát zahraničního obchodu RSFSR Radě práce a obrany RSFSR plán dovozu a vývozu USSR ke konečnému schválení jako části společného plánu sovětských republik. Zájmy USSR v oblasti zahraničního obchodu zastupoval zároveň delegát USSR v Radě pro zahraniční obchod při Lidovém komisariátu zahraničního obchodu RSFSR.

Pro realizaci plánu dovozu a vývozu USSR se vytvářela v zahraničí obchodní zastupitelstva USSR; v jednotlivých zemích se obchodní zástupci USSR podřizovali směrnicím zplnomocněnce Lidového komisariátu zahra-

⁵⁴ Kommunističeskaja partija — vdochnovitěľ i organizator... dok. č. 172.

⁵⁵ Tamtéž, dok. č. 172.

⁵⁶ M. I. Kuličenko, Komunistyčna partija Ukrajiny v borotbi... str. 125.

⁵⁷ S'jezdy sovetov v dokumentach..., t. II, str. 111, 112; B. M. B a b i j, Sojuz RSR i roľ Ukrajiny... str. 107.

ničního obchodu RSFSR v dané zemi, v některých zemích se vytvářela jednotná obchodní zastupitelstva RSFSR a USSR.⁵⁸

V zájmu uvedení v soulad hospodářských plánů USSR a RSFSR a urovnání současných hospodářských vztahů mezi hospodářskými komisariáty obou republik vydal Celoukrajinský ústřední výkonný výbor v červenci 1921 po dohodě s Celoruským ústředním výkonným výborem usnesení o zplnomocněném zástupci USSR v otázkách hospodářské výstavby při vládě RSFSR. Vedle už zmíněného úkolu se měl zplnomocněnec účastnit vypracovávání jednotného federálního hospodářského plánu a ustanovování programových úkolů pro jednotlivá odvětví národního hospodářství, měl zastupovat hospodářské zájmy USSR ve všech orgánech RSFSR a byl pověřen obecným řízením a sjednocením činnosti všech osob vyslaných z USSR do RSFSR k účasti v hospodářských komisích, radách apod.

Zplnomocněnec byl zodpovědný Celoukrajinskému ústřednímu výkonnému výboru a Radě lidových komisařů USSR; byl členem Rady práce a obrany RSFSR s právem rozhodujícího hlasu, měl právo delegovat své zmocněnce do všech plánovacích komisí při Radě práce a obrany a při jednotlivých hospodářských lidových komisariátech RSFSR s právem předání svých plných mocí a rozhodujícího hlasu, měl právo vést jménem USSR v rámci své funkce bezprostřední jednání se všemi orgány RSFSR, právo být přítomen na zasedáních ústředních orgánů RSFSR s hlasem poradním, podobně na zasedáních ústředních orgánů USSR, přitom na zasedání Rady lidových komisařů USSR a Ukrajinské hospodářské rady s hlasem rozhodujícím.⁵⁹

Koncem září 1921 se Rada lidových komisařů USSR a Celoukrajinský ústřední výkonný výbor usnesly zrušit Ukrajinskou radu pracovní armády a zároveň vydaly statut Ukrajinské hospodářské rady, která měla uvádět v soulad, regulovat a kontrolovat činnost hospodářských lidových komisariátů USSR a zplnomocněnců komisariátů RSFSR při Radě lidových komisařů USSR při vypracovávání jednotného hospodářského plánu a jeho praktickém uskutečňování. Rada byla podřízena Celoukrajinskému ústřednímu výkonnému výboru, Radě lidových komisařů USSR a Radě práce a obrany RSFSR.⁶⁰

Zároveň byly během roku 1921 uskutečněny další kroky při vytváření jednotné správní soustavy sovětských republik. Federativní vztahy mezi USSR a RSFSR vyžadovaly jednotu zákonodárství ve sjednocených odvětvích státní správy; zákonodárné akty RSFSR ve sjednocených odvětvích měly charakter federálních zákonů, ovšem smluvní republiky byly suverénní, pročež federální normativní akty nemohly na jejich území nabývat platnosti automaticky, musely být v oněch republikách schváleny a uveřejněny v republikových sbírkách zákonů.⁶¹ Během let 1921–1922 uvedly v činnost Rada lidových komisařů a Ústřední výkonný výbor Ukrajiny na území USSR řadu zákonodárných aktů RSFSR ve sjednocených odvětvích státní správy.

⁵⁸ Sovetskoje sodružestvo narodov... str. 228–232.

⁵⁹ Sovetskoje sodružestvo narodov, str. 236–238.

⁶⁰ B. M. Babij, Sojuz RSR i roľ Ukrajiny..., str. 111; Istorija deržavy i prava Ukrajins'koji RSR, t. I, str. 282–283.

⁶¹ Istorija deržavy i prava Ukrajins'koji RSR, t. I, str. 355.

Ukrajinské orgány státní moci a správy se snažily uvést ukrajinské zákonodárství do souladu se zákonodárstvím RSFSR i v ostatních odvětvích. Na Ukrajině byly vydávány právní akty pozměňující, doplňující, popř. rušící dosud platné normy USSR tak, aby ukrajinské zákony nebyly v rozporu se zákony RSFSR. Při formování nových právních norem USSR se využívalo zákonodárných aktů RSFSR, přičemž byl přebírán nejen smysl a základní principy, ale často i celý text těchto aktů doslovně.

Právní akty vydávané v této době na Ukrajině lze rozdělit do tří skupin. První skupinu tvoří právní akty, v jejichž samotném textu stojí ustanovení, že daným aktem se zavádí účinnost příslušného aktu RSFSR, přičemž tento akt byl přejat doslovně, beze změn. Do druhé skupiny patří akty, které byly vydány na základě příslušných aktů RSFSR a byly svou podstatou tvůrčím přejímáním těchto právních norem, přizpůsobením specifčnosti situace na Ukrajině. Právní akty třetí skupiny se týkaly záležitostí, pro které nebyly normy v RSFSR a ostatních sovětských republikách, tyto akty byly zase většinou recipovány zákonodárnými orgány RSFSR.⁶²

Zájmy obnovy národního hospodářství, zájmy racionálního využití zdrojů sovětských republik podmiňovaly nutnost sjednotit nebo alespoň koordinovat ostatní odvětví státní správy, jejichž sjednocení svazová smlouva nepředpokládala. Tyto problémy se řešily zvláštními smlouvami mezi příslušnými lidovými komisariáty a dalšími orgány USSR a RSFSR, které byly potvrzovány vládami obou republik. Tak se koordinovala činnost orgánů USSR a RSFSR v odvětví zemědělství, zásobování, vnitřního obchodu, zdravotnictví, statistiky, lázeňství, osvěty, komunálního hospodářství, dělnicko-rolnické inspekce a státní kontroly, pracovní politiky apod.⁶³

Vytvořilo se také jednotné státní občanství sovětských republik; z tohoto předpokladu vychází dekret „O cizincích v USSR a způsobech nabytí a ztráty ukrajinského státního občanství“, a stanoví, že občané RSFSR a ostatních sovětských republik mají na území USSR stejná práva a povinnosti jako občané USSR. Za cizince se podle dekretu považují ti, kteří nejsou občany USSR nebo jiné sovětské socialistické republiky.⁶⁴

Významným předělem ve formování jednotné ekonomiky sovětských republik a jednotného národohospodářského plánu bylo Nařízení o Státní všeplánovací komisi RSFSR z 8. června 1922; kompetence této komise při přípravě dlouhodobého výhledového plánu a výrobního plánu na běžný rok se vztahovala na všechny sovětské republiky.⁶⁵ Ovšem snahy po sjednocení plánování sovětských republik se na určité úrovni realizovaly už dříve — už plán Goelro se vztahoval na všechny sovětské republiky, jeho platnost pro Ukrajinu byla přijata V. celoukrajinským sjezdem sovětů, který zároveň stanovil, že hospodářský plán USSR se má stát nedílnou součástí jednotného plánu všech sovětských republik.⁶⁶

* * *

⁶² D. L. Zlatopolskij, SSSR — federativní stát... str. 118—119; Istorija deržavy i prava Ukrajins'koji RSR, t. I, str. 354.

⁶³ Istorija deržavy i prava Ukrajins'koji RSR, t. I, str. 354.

⁶⁴ Tamtéž, str. 354.

⁶⁵ S. Cambel, Ku vzniku sovietskej federácie... str. 97.

⁶⁶ S'jezdy sovetov v dokumentach..., t. II, str. 94, 100; S. Cambel, Ku vzniku sovietskej federácie... str. 97.

ÚV KS(b)U přichází v březnu 1922 s návrhem dalšího uspořádání a právního zakotvení svazků mezi oběma sovětskými republikami.⁶⁷ Podle tohoto návrhu byla vytvořena komise složená z členů ÚV KS(b)U a ÚV RKS(b). Tato komise vypracovala propozice, podle nichž jednotlivé komisariáty a další ústřední orgány obou republik vypracovávaly návrhy smluv o urovnání vzájemných vztahů, tyto návrhy byly posléze projednávány výše zmíněnou komisí a postupovány k projednání nejvyšším orgánům moci obou republik.⁶⁸ 10. srpna 1922 Politbyro ÚV RKS(b) projednalo výsledky práce výše zmíněné komise a usneslo se nařídit stranickou cestou všem lidovým komisariátům USSR a RSFSR, jejichž smlouvy byly vypracovány a schváleny jmenovanou komisí, aby se ve své činnosti řídily těmito smlouvami ještě před jejich ratifikací.⁶⁹ Tak došlo k novému uspořádání forem státního svazku mezi USSR a RSFSR, k dalšímu stupni sjednocení, jehož význam nebyl dosud patřičně oceňován.

Příkladem těchto smluv pro oblasti sjednocené podle svazové smlouvy (a vyžadující tedy upřesnění forem sjednocení) je Usnesení o vztazích mezi zplnomocněncem Lidového komisariátu financí při Radě lidových komisářů USSR a Lidovým komisariátem financí RSFSR ze srpna 1922, pro oblasti nesjednocené Usnesení o vzájemných vztazích mezi lidovými komisariáty osvěty USSR a RSFSR.

První z nich určuje postavení zplnomocněnce Lidového komisariátu financí RSFSR na Ukrajině vůči vládě Ukrajiny a vůči Lidovému komisariátu financí RSFSR, dále vymezuje hranice státního rozpočtu USSR jako části federálního rozpočtu, způsob jeho sestavení a schvalování. Případné nesrovnalosti mezi požadavky státních orgánů USSR a stanoviskem Rady lidových komisářů RSFSR má řešit Celoruský ústřední výkonný výbor.⁷⁰ Usnesení o vztazích mezi lidovými komisariáty osvěty podtrhuje, že Lidový komisariát osvěty USSR je plně samostatným orgánem. Oba lidové komisariáty mají v zájmu jednoty cílů a snah kulturní výstavby obou republik a pro shodu základních principů osvětové politiky udržovat spolu stálý styk cestou výměny zákonodárných a informativních materiálů, pořádáním společných sjezdů a porad, vytvářet společný plán vydavatelské činnosti, zhotovování učebních pomůcek a rozdělování literatury. Určují se možnosti badatelské práce a studia vědců a studentů jedné z republik v ústavech druhé republiky, absolventům škol se určují stejná práva na území obou republik.⁷¹ Obě usnesení zdůrazňují, že nejvyšší orgány RSFSR ve svých stycích s Ukrajinou v oblasti financí, popř. osvěty jsou činné výhradně prostřednictvím příslušného nejvyššího orgánu USSR, v žádném případě se nepřipouštějí bezprostřední styky nejvyšších orgánů RSFSR s gubernskými a nižšími orgány na Ukrajině a naopak.⁷²

Během činnosti výše zmíněné komise však vyšlo najevo, že tento způsob urovnání vzájemných vztahů obou republik je jen rozšiřováním svazové smlouvy z roku 1920 a že situace vyžaduje principiálně nové řešení.

⁶⁷ Kommunističeskaja partija — vdochnovitěľ i organizator... dok. č. 199.

⁶⁸ M. I. Kuličenko, Komunistyčna partija Ukrajiny v borotbi... str. 131, 132.

⁶⁹ Tamtéž, str. 134.

⁷⁰ Istorija sovetsoj konstitucii v dokumentach... str. 372—373.

⁷¹ Sovetskoje sodružestvo narodov... str. 289—290.

⁷² Istorija sovetsoj konstitucii v dokumentach... str. 372; Sovetskoje sodružestvo narodov... str. 289.

Daná forma federace byla značně těžkopádná, byly značné mezery ve vztazích mezi komisariáty jednotlivých republik, ve finančních vztazích republik, těžko se zabezpečovala soustavná koordinace práce plánovacích orgánů, nebylo dostatečně vymezeno postavení federálních orgánů — tyto orgány nebyly odděleny od příslušných orgánů RSFSR, což otevíralo široké možnosti vulgárnímu administrování a projevům velkoruského šovinismu, některé komisariáty a další orgány RSFSR vystupovaly z pozice federálních orgánů, snažily se sjednotit řízení svého oboru v rámci všech sovětských republik, i když to nebylo zrovna účelné, což vyvolávalo protesty příslušných orgánů ostatních sovětských republik. Daná forma federace se v roce 1922 začala projevovat jako značná překážka rychlého rozvoje obnovy národního hospodářství. Vystupuje nutnost vytvořit novou formu federace ne už na základě smluvních vztahů RSFSR jednotlivě s ostatními sovětskými republikami, nýbrž jednotný svazový stát.

Už na podzim 1922 došlo ke změnám, které daleko překračovaly základní princip svazku USSR s RSFSR určený svazovou smlouvou z prosince 1920; úřady zplnomocněnců komisariátů dopravy a pošt a telegrafů RSFSR na Ukrajině byly zrušeny a tyto záležitosti přešly pod bezprostřední řízení a správu příslušných komisariátů RSFSR, na území Ukrajiny byl vytvořen jeden správní okruh železnic, tři okruhy pošt a telegrafů a jeden správní okruh vodní a námořní dopravy, začleněné do jednotného správního systému těchto záležitostí RSFSR.⁷³ Oblast pošt a telegrafů a dopravy tak byla zcela vyňata z kompetence nejvyšších orgánů USSR a její řízení a správa byly zcela sjednoceny v rukou federálních orgánů, což byla forma předznačující pozdější princip začlenění některých záležitostí pod výlučnou kompetenci nejvyšších orgánů SSSR.

Výklad procesu hledání nových forem federace bývá často zužován na výklad činnosti Stalinovy komise ŪVRKS(b) vytvořené v srpnu 1922 a na opravy výsledků její činnosti na základě Leninových kritik. Ostatní orgány jak RSFSR tak i dalších republik bývají odsouvány do role spíše pasivních pozorovatelů a hodnotitelů. Hledání konkrétních forem nového uspořádání vztahů sovětských republik se realizovalo ve více rovinách a více orgánech — značná aktivita se projevila zejména na Ukrajině. VII. celoukrajinský sjezd sovětů přijal dokonce návrh Deklarace a smlouvy o vytvoření SSSR dříve, než Stalinova komise schválila analogické dokumenty vypracované Čičerinovou podkomisí. Tento projekt byl vypracován vládou USSR na základě nařízení Celoukrajinského ústředního výkonného výboru z 16. října 1922.⁷⁴

Dalším nedostatkem je, že sjednocovací proces sovětských republik bývá považován za ukončený v podstatě k I. sjezdu sovětů SSSR. Význam I. sjezdu sovětů SSSR zvláště zvýrazňuje literatura vzniklá při příležitosti 50. výročí sjezdu. I. sjezd sovětů byl vybrán jako symbol existence SSSR jako internacionálního společenství sovětských národů, realita sjednocovacího procesu však byla bohatší.

K tomuto pojetí přispívají názory některých autorů, že vztahy mezi sovětskými republikami do vzniku SSSR měly charakter mezinárodně-

⁷³ V. I. Kuricyn, Gosudarstvennoje sotrudničestvo meždu Ukrajinskoj SSR i RSFSR ... str. 124.

⁷⁴ Sovetskoje sodružestvo narodov ... str. 285—289.

právní, že sovětské republiky byly nezávislé, že jejich vztahy měly charakter pouhé spolupráce; pak skutečně ustanovení I. sjezdu, že sovětské republiky vytvářejí „jednotný svazový stát“,⁷⁵ může jevit jako obrovský přelom ve vztazích sovětských republik; proti tomu ovšem stojí v ostrém kontrastu dobové výroky některých významných sovětských činitelů, že svaz byl ve skutečnosti vytvořen už dávno, že se pouze vytváří jeho právní forma a že ve skutečnosti zůstane vše ve svazu skoro jako postaru.⁷⁶

Proces vytváření jednotného svazového státu jako součást a vyvrcholení sjednocovacího procesu sovětských republik začal už před I. sjezdem sovětu SSSR a zdaleka nebyl Sjezdem zavržen. Sjezd přijal pouze Deklaraci a Smlouvu o vytvoření SSSR jako obecný náčrt, jehož konkrétní naplnění mělo teprve následovat a ze svazových orgánů byl ustaven pouze Ústřední výkonný výbor sovětu. Řada zásadních a základních otázek zůstala otevřena. Zároveň s přijetím Deklarace a Smlouvy o vytvoření SSSR se sjezd usnesl na návrh M. V. Frunze předat tyto dokumenty k projednání ústředním výkonným výborům sovětských republik a uložil zvolenému Ústřednímu výkonnému výboru SSSR projednat ohlasy na tyto dokumenty, ratifikovat upravený text obou dokumentů a realizovat je. Konečný text ústavy SSSR v podobě Deklarace a Smlouvy o vytvoření SSSR měl být vypracován k II. sjezdu sovětu SSSR a tímto sjezdem projednán.⁷⁷

I. sjezd sovětu SSSR tedy nezavršuje sjednocovací proces sovětských republik, nýbrž otvírá novou etapu, jíž se jednotlivé sovětské republiky nadále aktivně účastnily. Konečná redakce ústavy, vytvoření ústředních orgánů Svazu a vymezení jejich kompetence nebylo svěřeno jen Ústřednímu výkonnému výboru (který sám byl zformován jen ve své prozatímní podobě) a jeho složkám, ale také republikovým orgánům.

Jednotlivé sovětské republiky se tak účastnily sjednocovacího procesu jednak zcela bezprostředně, jednak zprostředkovaně skrze Ústřední výkonný výbor Svazu — ovšem tato zprostředkovanost je relativní, jedná se vlastně o bezprostřední účast v jiné formě, totiž že v příslušných komisích pracovali společně zástupci všech republik.

10. ledna 1923 vytvořilo presidium Ústředního výkonného výboru SSSR šest komisí pro vypracování ústavy; ústřední výkonné výbory sovětu jednotlivých republik vytvořily své komise pro projednání textů ústavy. Zároveň se procesu účastní i stranické orgány. V únoru Politbyro ÚV RKS(b) (4. 2.) a po něm plénum ÚV (24. 2.) přijaly usnesení o vytvoření Sovětu národností; na plenárním zasedání ÚV RKS(b) 24. února byla mimoto vytvořena komise pro vypracování projektu ústavy SSSR. Významnou úlohu v hledání forem ústavy a vytváření centrálních orgánů SSSR sehrál XII. sjezd RKS(b) a IV. porada ÚV RKS(b) s odpovědnými pracovníky národních republik a oblastí. 27. dubna 1923 se presidium Ústředního výkonného výboru SSSR rozhodlo považovat práce ústavních komisí za ukončené a vytvořilo rozšířenou komisi pro vypracování koneč-

⁷⁵ Istorija sovetsoj konstitucii v dokumentach... str. 394.

⁷⁶ Např. Frunze na X. celoruském sjezdu sovětu — B. M. Babij, Sojuz RSR i roľ Ukrainy... str. 162.

⁷⁷ S'jezdy sovetov v dokumentach 1917—1936 gg., t. III., S'jezdy sovetov SSSR 1922—1936 gg., Moskva 1960, str. 15—16.

ného projektu ústavy na základě projektů komisí Ústředního výkonného výboru SSSR a projektů RSFSR, USSR a BSSR.

ÚVKS(b)U vyslal do komisí Ústředního výkonného výboru Svazu a ÚV RKS(b) zástupce Ukrajiny Petrovského, Skrypnika, Hryňka a další. Při Celoukrajinském Ústředním výkonném výboru a Radě lidových komisařů USSR byla vytvořena komise pro ústavu k vypracování základních otázek budování svazového státu. M. V. Frunzemu bylo 17. 2. 1923 Politbyrem ÚVKS(b)U speciálně nařízeno uskutečnit kroky k vypracování projektů usnesení o vzájemných vztazích sjednocených komisariátů SSSR a svazových republik a zároveň byly schváleny Frunzeho teze o národnosti otázce.⁷⁸ V květnu schválilo zasedání Ústředního výkonného výboru Ukrajiny Frunzeho návrh usnesení „O svazové smlouvě“, podle něhož měly být do vypracovaných projektů vloženy principy, které by zabezpečovaly (v souladu s principy stanovenými I. sjezdem sovětů SSSR) možnosti projevování státní a hospodářské iniciativy svazových republik cestou rozšíření jejich rozpočtových a finančních práv a vytvořením funkcí zastupitelů republik v systému nejvyšších orgánů Svazu. Usnesení zároveň nařizovalo ukončit projednávání projektů svazové smlouvy a postavení svazových komisariátů do šesti týdnů.⁷⁹

Na svém druhém zasedání, 6. července 1923, se Ústřední výkonný výbor SSSR usnesl ústavu schválit a bez prodlení uskutečnit; na tomto zasedání byla vytvořena Rada lidových komisařů SSSR, svazové lidové komisariáty zahájily svou činnost, Rada lidových komisařů vytvořila Radu práce a obrany SSSR. Presidium Ústředního výkonného výboru SSSR bylo pověřeno připravit usnesení o Ústředním výkonném výboru, Radě lidových komisařů a jednotlivých lidových komisariátech SSSR a Nejvyšším soudu Svazu a předložit je dalšímu zasedání Ústředního výkonného výboru SSSR.⁸⁰ Tak tedy teprve od července 1923 pracují výkonné orgány moci Svazu, a to ještě ve své prozatímní podobě.

Až 20. září 1923 vydal Ústřední výkonný výbor USSR usnesení „O vytvoření centrálních institucí“, kterým se prováděly v soustavě ukrajinských orgánů změny předpokládané ústavou SSSR. Lidový komisariát zahraničních věcí USSR byl reorganizován v Úřad zplnomocněnce Lidového komisariátu zahraničních věcí SSSR na Ukrajině a diplomatická a konsulární zastupitelstva USSR za hranicemi byla zrušena cestou sjednocení se zastupitelstvy SSSR. Úřady zplnomocněnců Lidového komisariátu financí a práce RFSR při Radě lidových komisařů USSR (vytvořené na základě smlouvy z 28. prosince 1920) byly přetvořeny v lidové komisariáty financí a práce USSR a Ukrajinský sověť národního hospodářství přejmenován na Nejvyšší sověť národního hospodářství USSR. V listopadu 1923 byla reorganizována Ukrajinská ekonomická rada, vytvořená při Radě lidových komisařů USSR k uskutečnění jednotného hospodářského a finančního plánu SSSR v části týkající se USSR, zároveň pro sjednocení

⁷⁸ Istorija deržavy i prava Ukrajin'skoji RSR, t. I, str. 366.

⁷⁹ Tamtéž, str. 367.

⁸⁰ S'jezdy sovetov v dokumentach..., t. III, str. 29; Obrazovanije Sojuza Sovetskich Socialističeskich Respublik. Sbornik dokumentov, Moskva, Nauka 1972, str. 421–422.

a uvedení v soulad všech hospodářských opatření uskutečňovaných lidovými komisariáty USSR.⁸¹

V listopadu 1923 na zasedání Ústředního výkonného výboru SSSR bylo projednáno a přijato usnesení o Ústředním výkonném výboru SSSR, o Radě lidových komisařů a o Nejvyšším soudu SSSR. Jimi se zároveň vymezovaly vztahy ústředních orgánů SSSR a svazových republik. Tato usnesení opět nebyla vypracována pouze komisí Ústředního výkonného výboru SSSR; 10. října vytvořil Ústřední výkonný výbor USSR komisi pro ústavu, která odvedla značnou práci v projednání a doplnění projektu o postavení Ústředního výkonného výboru, Rady lidových komisařů a lidových komisariátů SSSR, vypracovaných zmíněnou komisí Ústředního výkonného výboru SSSR, a vypracovala návrh usnesení Ústředního výkonného výboru USSR „O centrálních orgánech SSSR“.⁸²

31. ledna 1924 byla pak ústava SSSR přijata ve své konečné podobě II. sjezdem sovětů SSSR.⁸³ Některé významné otázky zůstaly ovšem nadále k řešení, především otázka přesného vymezení kompetence a funkcí orgánů moci Svazu a svazových republik (byly vymezeny pouze jejich vztahy), otázka svazového soudnictví, otázka forem sestavování a provádění svazových zákonodárných aktů a další.⁸⁴ Celkově lze ovšem říci, že mnohotvárný a bouřlivý proces sjednocování sovětských republik byl dovršen v roce 1924 přijetím konečné verze ústavy a jejím uvedením v život. Další výstavba svazového státu probíhala formou, kterou bychom mohli nazvat sebereprodukci.

* * *

V otázce uzavření tzv. diplomatického svazku sovětských republik je třeba zdůraznit, že se jím vytvářelo pouze jednotné zastoupení sovětských republik na konferencích v Janově a Haagu, i když to byly nejvýznamnější akce v zahraniční politice sovětské země té doby a delegace měly značně široké pravomoci s možností podepsat mezinárodní dokumenty v otázkách, které byly i jen nepřímě spjaty s otázkami projednávanými na těchto konferencích.⁸⁵ USSR a další sovětské republiky si přitom ponechaly své vlastní komisariáty zahraničních věcí nezávislé na Lidovém komisariátu zahraničních věcí RSFSR, až do podzimu 1923. Samostatný lidový komisariát zahraničních věcí USSR byl podle výše zmíněného usnesení Celoukrajinského ústředního výkonného výboru zrušen 20. září 1923.

Na druhé straně už dříve, před uzavřením tzv. diplomatického svazku, spolupracovaly USSR a RSFSR (i ostatní sovětské republiky) velmi těsně i v oblasti zahraniční politiky. Už v roce 1919 vydávají obě republiky společné nóty (např. 1. května 1919 společný protest proti připojení Besarábie k Rumunsku).⁸⁶ Během roku 1920 vedly obě republiky společná jed-

⁸¹ Istorija deržavy i prava Ukrajins'koji RSR, t. I, str. 385.

⁸² Tamtéž, str. 370.

⁸³ Obrazovanije SSSR..., str. 456.

⁸⁴ S. I. Jakubovskaja, Razvitije SSSR kak sojuznogo gosudarstva 1922–1936 gg., Moskva, Nauka 1972, str. 42, 43, 44.

⁸⁵ Obrazovanije SSSR..., str. 236.

⁸⁶ Dokumenty vněšněj politiki SSSR, t. II, Moskva, Gospolitizdat 1958, dok. č. 97, další společné nóty viz tamtéž, dok. č. 113, 347, 351, 368, 380 atd....

nání s Rumunskem, pro uzavření mírové smlouvy s Polskem byla koncem roku 1920 jmenována společná delegace, vystupující na jednáních jménem obou republik a odpovědná vládám obou republik — obě republiky vystupovaly na mírových jednáních jako jednotná smluvní strana,⁸⁷ šlo tedy o tutéž formu spolupráce, jako později na konferencích v Janově a Haagu. Od roku 1920 vystupoval často lidový komisař zahraničních věcí RSFSR (občas i lidový komisař zahraničních věcí USSR) jménem obou republik, některá zastupitelstva obou republik v zahraničí byla sloučena (např. v Itálii).⁸⁸

Sovětské republiky včetně USSR bohatě využívaly diplomatického sboru v Moskvě, Lidový komisariát zahraničních věcí USSR si zde zřídil v roce 1920 za tímto účelem zvláštní oddělení, Diplomatickou misi USSR v RSFSR, která pracovala v bezprostředním svazku s Lidovým komisariátem zahraničních věcí RSFSR a obhospodařovala převážnou část zahraniční politiky USSR.⁸⁹

Můžeme tedy tvrdit, že tzv. diplomatický svazek sovětských republik nepřinesl ve formě vztahů USSR a RSFSR žádnou převratnou změnu.

* * *

Přednesená fakta širěji osvětlují sjednocovací proces sovětských republik. Vojenská i hospodářská spolupráce USSR a RSFSR se *plynule rozvíjí od obnovy sovětské moci na Ukrajině na přelomu let 1918/1919 a je vlastně (i když v poněkud jiné formě) navázáním na předchozí vztahy obou republik za prvního období sovětské moci na Ukrajině*. Uzavření svazových smluv z června 1919 a prosince 1920 je vždy vytvořením určité celkové právní formy pro jednotlivé vztahy, které už většinou reálně existovaly, které už byly navázány před uzavřením příslušné svazové smlouvy, ať už byly uskutečňovány na základě právní normy jiného druhu nebo bez jakéhokoli právního podkladu, čistě na základě účelnosti.

Pojetí sjednocovacího procesu jako stupňovitého vývoje nebo vývoje po skocích — 1. vojenský svazek, 2. hospodářský svazek, 3. diplomatický svazek, 4. vytvoření jednotného svazového státu — založené na podtrhování významu určitých vybraných dokumentů, je značně zplošťující, ponechává mnohé významné události stranou, popř. snižuje jejich význam; vedle už uvedených fakt je třeba podtrhnout význam vzniku Zakavkazské federace, což dosavadní literatura aspoň do určité míry přiznává, ale také např. význam vzniku Litevsko-běloruské SSR, což se běžně odbývá jako zcela okrajová záležitost.

Sám charakter aktů, které mají konstituovat zmíněné svazky, je značně odlišný. „Vojenský svazek“ je ustavován dekretem Celoruského ústředního výkonného výboru, který po ratifikaci ústředními výkonnými výbory sovětů ostatních republik nabyl charakteru svazové smlouvy, která usta-

⁸⁷ Dokumenty vněšněj politiky SSSR, t. III, Moskva, Gospolitizdat 1959, dok. č. 131, 182, 183, 184, 219, 223, 256, 302, 350; V. I. Kuricyn, Gosudarstvennoje sotrudničestvo meždu Ukrajinskoj SSR i RSFSR... str. 102, 103.

⁸⁸ V. I. Kuricyn, Gosudarstvennoje sotrudničestvo meždu Ukrajinskoj SSR i RSFSR... str. 102, 103; M. I. Kuličenko, Komunistyčna partija Ukrainy v bo-rofbi... str. 127.

⁸⁹ V. A. Čyrko, Diplomatyčna misija URSR v RSFSR (1921 r.), Ukrajin's'kyj istoryčnyj žurnal, 1964, č. 5. str. 37, 38.

vovala určité trvalé státoprávní změny ve vztahu sovětských republik, vytvoření určitých federativních svazků sjednocením některých orgánů výkonné moci republik. „Hospodářský svazek“ je ustavován sérií dvoustranných svazových smluv a rovněž formuje určité trvalé státoprávní změny ve vztahu sovětských republik, poněkud hlubší a zároveň konkrétněji vymezené, než v předchozím svazku. „Diplomatický svazek“ je ustavován dohodou mezinárodněprávního charakteru s dočasnou platností, při příležitosti jedné akce. Tedy i z tohoto hlediska je řazení těchto svazků nad sebe jako stupňů nevhodné.

Samá snaha hledat určité výrazné přelomy ve sjednocovacím procesu, vytvářet určité stupně spjaté vždy s vydáním určitého (pokud možno jednoho) dokumentu jen přispívá ke zjednodušování pojetí sjednocovacího procesu; takovýchto významných dokumentů, výrazných přelomů můžeme vybrat desítky. Pokud bychom chtěli nějak časově rozčlenit sjednocovací proces sovětských republik, považují to za možné jen na základě celkové periodizace sovětských dějin, bez vymezení ostrých přelomů a stupňů: první měsíce po VŘSR do léta 1918 jako období osvobození národů, sjednocovací proces sovětských republik, za občanské války a intervence, sjednocovací proces v období obnovy národního hospodářství, přičemž z tohoto období je možno vyčlenit jako zvláštní období proces vytváření svazových orgánů státní moci. Přitom ovšem zcela simplifikujícím je pojetí, že speci-fičnost období občanské války a intervence vedla k vytvoření vojenského svazku a speci-fičnost období obnovy národního hospodářství k vytvoření hospodářského svazku sovětských republik.

Podobně zavádějícím je finální a teleologický přístup k výkladu sjednocovacího procesu; takto je možno do jisté míry přistupovat k výkladu jednotlivých právních dokumentů, nelze však přenášet tento přístup do celkového výkladu historického procesu, ten musí být historicko-materi-alistický, kauzálně-genetický.

Nelze také vycházet jen z dokumentů, které mají formálně státoprávní dosah, realita je poněkud jiná; je třeba hledat faktické formy spolupráce a sjednocení republik.⁹⁰

Dalším problémem výkladu sjednocovacího procesu je otázka subjektivních a objektivních podmínek tohoto procesu; obojí je třeba hlouběji rozpracovat a pojímat je ve vzájemné jednotě a v jednotě s výkladem procesu. Zatím se spíše projevuje snaha výklad objektivních podmínek „přišívát zvnějšku“, výklad subjektivních podmínek se redukuje na jejich zploštěný popis, rozebírá se v podstatě jen úloha ústředních orgánů a vedoucích činitelů, čímž dochází k posunu významů a k takovým formám výkladu, které mnohdy ženou vodu na mlýn buržoazním sovětologům.

Ukazuje se, že před novými pokusy o syntézu sjednocovacího procesu sovětských republik je nutno prostudovat některé problémy speciálně: po

⁹⁰ Nelze ovšem v tomto směru přehánět a na základě spolupráce, popř. pomoci, která má zřejmě charakter mezinárodních vztahů, mluvit hned o fakticky uskutečněním, ale právně nezakotveném státním svazku. Viz např. Leninskaja vněšňaja politika sovětskoj strany 1917–1924, Moskva, Nauka 1969, str. 93–94, kde se z jednoho Čičerinova telegramu a z vojenského a diplomatického nátlaku RSFSR a USSR na Rumunsko, kterým bylo dosaženo zastavení rumunského útoku proti Maďarské republice rad a dočasné stabilizace fronty na Tise, vyvozuje, že se fakticky vytvořil svazek RSFSR, USSR a Maďarské republiky rad.

jednotlivých republikách rozebrat místní programy stranických a státních orgánů ve sjednocovacím procesu a jejich názory na tento proces, u RSFSR hlouběji osvětlit snahy, které neuznávaly nutnost řešení národnostní otázky leninistickou cestou a směřovaly k úplné centralizaci, je třeba rozebrat odraz sjednocovacího procesu v širokých masách, je nutno důkladně osvětlit vztahy jednotlivých státních orgánů jednotlivých republik, nakolik byly samostatné a nakolik vzájemně závislé. Domnívám se, že je účelné syntetizovat zvláště vývoj diplomatické spolupráce sovětských republik, podobně syntetizovat proces ekonomické spolupráce sovětských republik, její institucionální upevňování, postupné vytváření federálních orgánů a podobně také syntetizovat proces vojenské spolupráce.

Při celkovém výkladu sjednocovacího procesu je třeba vycházet z kontinuity sjednocovacího procesu, zdůrazňovat při jeho mnohotvárnosti a rozvětvenosti tuto kontinuitu — od listopadu 1917 do roku 1924, od osvobození národů, které přinesla revoluce, přes hledání a budování nových vztahů těchto osvobozených národů k vytvoření základů jednotného svazového státu.

**К ПРОБЛЕМЕ ПРОЦЕССА ОБЪЕДИНЕНИЯ СОВЕТСКИХ
РЕСПУБЛИК И ВОЗНИКНОВЕНИЯ СССР**

В статье показаны некоторые факты касающиеся развития отношений между крупнейшими советскими республиками, УССР и РСФСР, которые нельзя просто включить в обычно преподаваемое толкование процесса объединения и возникновения СССР.

Составную часть процесса объединения УССР и РСФСР представляет собой взаимное соотношение советских республик в первой половине 1918 г.; военное сотрудничество между УССР и РСФСР и образование единой Красной Армии протекает с 1918 г. до марта 1921 г., хозяйственное сотрудничество советских республик получает уже в первой половине 1919 г. государственно-правовой облик, который связано углубляется до самого 1923 г. и, наконец, образование единого органа внешней политики осуществилось только осенью 1923 г.

Процесс объединения советских республик никак нельзя считать завершенным в декабре 1922 г., документы 1 съезда Советов СССР представляют собой лишь общий набросок образования единого союзного государства, конкретное пополнение которого только последовало и в котором отдельные советские республики в дальнейшем принимали активное участие.

В процессе изложения нельзя исходить только из одних документов центральных органов РСФСР, надо исходить чаще также из документов центральных органов других советских республик и глубже изучать происходящую с низов активность.

Надо будет подчеркивать преемственность процесса объединения, именно с ноября 1917 до 1924 г., от осуществленного революцией акта освобождения народов, по пути отыскивания и создания новых связей между освобожденными нациями до построения фундаментов единого союзного государства.

**ZUM VEREINIGUNGSPROZESS DER SOWJETISCHEN
REPUBLIKEN UND ZUR ENTSTEHUNG DER UdSSR**

In diesem Artikel weist man auf einige Fakten von der Entwicklung der Beziehungen zwischen den grössten sowjetischen Republiken, d. h. zwischen der Ukrainischen SSR und der Russischen SFSR hin, welche Fakten man nicht einfach in die üblich tradierte Auslegung der Entwicklung des Vereinigungsprozesses und der Entstehung der UdSSR einschliessen kann.

Zum Teil des Vereinigungsprozesses der genannten sowjetischen Republiken wird die Beziehung zwischen den sowjetischen Republiken in der ersten Hälfte 1918; militärische Zusammenarbeit der Ukrainischen SSR und der RSFSR und die Bildung der einheitlichen Roten Armee verläuft seit dem Jahre 1918 bis zum März 1921; die wirtschaftliche Zusammenarbeit dieser sowjetischen Republiken gelangt zu den staatsrechtlichen Dimensionen bereits in der ersten Hälfte 1919 und sie vertiefen sich zügig bis zum Jahr 1923; die diplomatische Zusammenarbeit der Ukrainischen SSR und RSFSR beginnt im 1919 und die endgültige Bildung eines einheitlichen Organs der Aussenpolitik wurde erst im Herbst 1923 zustande gebracht.

Den Vereinigungsprozess darf man nicht als beendet zum Dezember 1922 halten; Dokumente des I. Kongresses der Sowjets der UdSSR sind bloss ein allgemeiner Abriss der Schaffung eines einheitlichen Bundesstaates, dessen konkrete Erfüllung erst danach folgte und die USSR wie auch andere sowjetische Republiken dabei nach wie vor aktiv teilnahmen.

Bei der Auslegung dieses Prozesses kann man nicht nur aus den Dokumenten der Zentralorgane der RSFSR ausgehen, es ist notwendig mehr auch aus den Dokumenten der Zentralorgane anderer sowjetischen Republiken auszugehen und die von unter hervorgehende Initiative tiefer zu studieren.

Es ist notwendig die Kontinuität des Vereinigungsprozesses mehr zu betonen, und zwar vom November 1917 bis zum Jahr 1924, d. h. von der Befreiung der Nationen, welche die Revolution gebracht hatte, über die Periode der Suche und den Aufbau neuerer Beziehungen dieser befreiten Nationen bis zur Bildung der Fundamente eines einheitlichen Bundesstaates.